

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В АГРОСТРАХУВАННІ

THE INTERNATIONAL EXPERIENCE OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN AGRICULTURAL INSURANCE

Сергій ГАСАНОВ, кандидат економічних наук, доцент, заслужений економіст України, директор Науково-дослідного фінансового інституту Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України, Київ

Serhiy HASANOV, Doctor of Economics, docent, Honoured economist of Ukraine, Director of the Financial Research Institute of the Academy of Financial Management of the Ministry of Finance of Ukraine, Kyiv

Сергій ПЕТРУХА, заступник директора Інституту післядипломної освіти Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України, Київ

Serhiy PETRUKHA, Deputy Director of the Postgraduate Institute of the Academy of Financial Management of the Ministry of Finance of Ukraine, Kyiv

Поняття «державної підтримки», встановлене Законами України «Про державну підтримку сільського господарства України» та «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», суттєво звужено до здешевлення державою вартості страхування сільськогосподарської продукції. Такий підхід призвів до можливості реалізації механізму державно-приватного партнерства наразі лише в атрофованій формі. Водночас законодавство України передбачає низку напрямів державної підтримки, тільки та особливих режимів оподаткування сільського господарства України, спрямованих на стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції. У Державному бюджеті України на 2014 рік на надання державної підтримки сільському господарству передбачено понад 2 млрд. грн. Однак держава не має можливості забезпечити ці витрати від непрогнозованої залежності від погодних ризиків, оскільки так і не набув подальшого нормативно-регуляторного розвитку принцип обов'язковості укладення договору страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою як умови надання сільгоспвиробникам окремих видів державної підтримки та дотацій, визначених Кабінетом Міністрів України, встановлений у статті 3 Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Стримуючу роль відіграє також і відсутність ефективного механізму державно-приватного партнерства в агрострахуванні.

Поряд із цим, як впливає зі спеціальної доповіді Міжнародного валютного фонду щодо України, розміщеної на його офіційному веб-сайті, ця організація має намір рекомендувати Кабінету Міністрів України скасувати податкові преференції для аграріїв, зокрема зі сплати податку на додану вартість. Саме тому останнім часом поза увагою профільних громадських організацій, бізнес-асоціацій та представників науки залишається агрострахування та державно-приватне партнерство як ефективний механізм розвитку аграрного ринку й забезпечення бюджетних витрат, пов'язаних із державною підтримкою аграріїв.

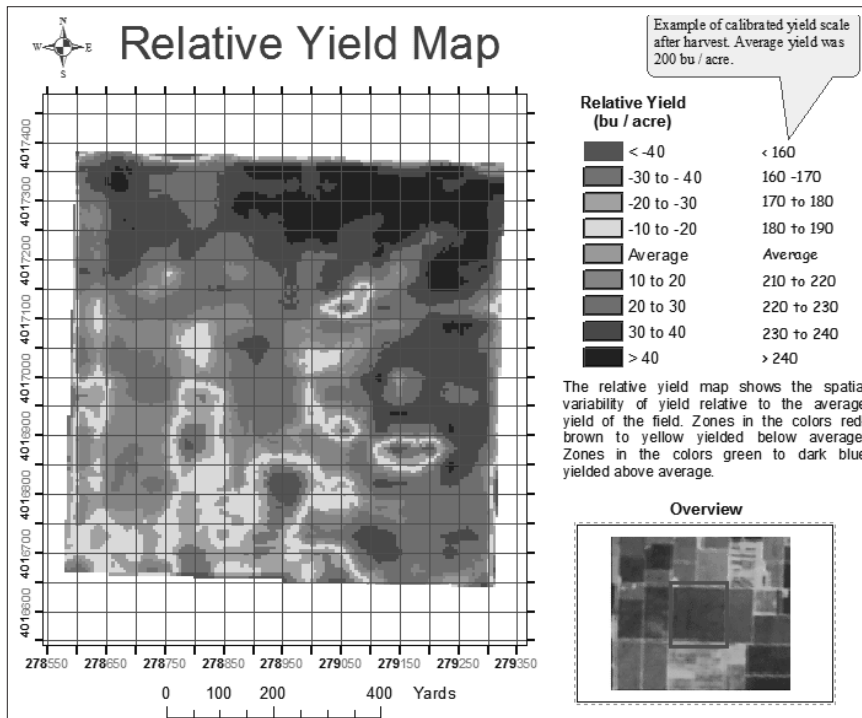
У статті здійснена спроба привернути увагу профільної громадськості до проблем ринку агрострахування України: ретроспективно досліджено етапи становлення національного агрострахового ринку, механізму державно-приватного партнерства у цій сфері, визначено правильність організаційно-розпорядчих кроків з боку держави щодо трансформації як страхового ринку, так і механізму державно-приватного партнерства в контексті онтогенезу програмно-стратегічних напрямів розвитку аграрної економіки України, запропоновано напрями імплементації кращих світових напрацювань у розробці методологічного інструментарію та його практичному застосуванні в національне законодавчо-методологічне поле механізму державно-приватного партнерства у страхуванні аграрних ризиків.

The concept of «state support», set by Laws of Ukraine «On state support of agriculture of Ukraine» and «About the features of insurance of agricultural product with state support», is substantially narrowed by reduction by the state the costs for insurance of agricultural products. Such approach has led to the implementability of mechanism of public-private partnership now only in an atrophied form. At the same time the legislation of Ukraine foresees the row of ways of state support, privileges and special modes of taxation of Ukraine's agriculture, directed on stimulation of agricultural goods production. In the State budget of Ukraine on 2014 year on the grant of state support to agriculture it is foreseen over 2 milliards of UAH. But the state does not have possibility to protect these costs from the difficultly forecasted dependence on the weather's risks, because principle of obligatory conclusion of insurance agreement agricultural product with state support (stated in the article 3 of Law of Ukraine «About the features of insurance of agricultural product with state support») did not have a subsequent normatively-regulatory development as a condition of giving agricultural producers separate types of state support and grants, which were determined by government of Ukraine. The lack of effective mechanism of public-private partnership in agricultural insurance also constrains possibilities of development of national agriculture.

Along with this, as follows from the special report of the International Monetary Fund on Ukraine, placed on its official web site, this organization intends to recommend to Ukrainian Government to abolish taxation preferences for agrarians, in particular in payment of the value-added tax. For this reason lately agricultural insurance and public-private partnership as effective mechanism of agrarian market and protection of budgetary charges for the agrarians related to state support development are out of eyeshot of public organizations, business-associations and science representatives.

The article is an attempt to draw attention of the profile public to problems of the agricultural insurance market in Ukraine. The stages of becoming of the national agricultural insurance market, mechanism of public-private partnership in this sphere, rightness of the state's organizationally-prescriptive steps, concerning transformation of both insurance market and mechanism of public-private partnership in the context ontogenesis of programmatically-strategic directions of Ukraine's agrarian economy's development, as well as directions of implementation of the best world achievements in the development of methodological tools and their practical application in the national legislative-methodological field of mechanism of public-private partnership in insurance of agrarian risks were retrospectively investigated.

Рис. 1. Візуалізація варіації рівня урожайності на суміжних земельних ділянках

Джерело: <http://www.cropmaps.com/?p=3b>.

Сільське господарство в Україні протягом останніх років демонструє стійкий динамічний розвиток. Питома вага сільського господарства у національному ВВП перевищує даний показник в інших провідних країнах – експортерах сільськогосподарської продукції. Близько 9% світових запасів чорноземів розташовані в Україні, при цьому їх частка становить близько 60% від усіх сільськогосподарських земель і 44% всієї території країни. Площа сільськогосподарських угідь України сягає близько 22% від загальної площі угідь 28 країн – членів Європейського Союзу (далі – ЄС).

Структурно-динамічні індикатори розвитку світової та національної економіки засвідчують, що аграрний потенціал нашої держави здатний гарантувати не лише національну продовольчу безпеку, а й спроможний зробити країну одним із провідних учасників глобального продовольчого ринку – Україна впевнено входить до десяти найбільших виробників основних видів сільськогосподарської продукції, яка продається в понад 130 країнах світу. Як наслідок, сільське господарство минулого року мало найбільшу частку серед видів економічної діяльності в сумарному показнику експорту із масовою характеристикою в 17 млрд. доларів США. Водночас, за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН [6], по-перше, загальне відношення продукції українського сільськогосподарського виробництва до світових обсягів становить: 21,4% соняшнику та 19,9% соняшникової олії, 1,8% зерна, 4,4% цукрових буряків, 6% картоплі, 1,7% молока, 0,7% м'яса всіх видів тощо; по-друге, Україна є світовим лідером з виробництва соняшнику і соняшникової олії, вона посідає 8-е місце у світі за обсягами виробництва пшениці та забезпечує майже 7% світового виробництва ячменю.

Гіпертрофоване зростання населення землі обумовлює стійкий тренд до збільшення споживання продовольства, що викликає зростання попиту на продукти харчування, в тому числі й на рослинну сільськогосподарську продукцію. Щорічно зростають обсяги світового споживання основних сільгоспкультур із темпами 3,3% для зернових та 8,8% – для олійних, що є доволі суттєвим стимулом для подальшого розвитку сільського господарства в Україні. Це, зокрема, слугує релевантною статико-індикативною базою нівелювання бар'єрів входу в галузь з боку іноземного інвестора як потенційного приватного контрагента в механізмі державно-приватного партнерства (далі – ДПП).

В умовах перманентного зростання світових цін на сільськогосподарську продукцію сільське господарство у середньо- та довгостроковій перспективі повинно забезпечити необхідні конкурентні переваги для України не тільки за рахунок виробництва сільськогосподарської продукції, а й за рахунок розвитку суміжних секторів, таких як харчова промисловість, логістична інфраструктура, аграрне машинобудування, агрохімія, селекція тощо. Саме з цією метою щорічно спрямовуються кошти з державного бюджету за різними програмами відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в аграрному секторі, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2012 року № 104. Але, незважаючи на значний потенціал та суттєве зростання продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві, яка в порівнянні з 1990 роком, за даними [5], зросла у три рази, обсяг валової продукції сільського господарства України становив у 2013 році лише 90% у порівнянні із 1990 роком, при цьому обсяг продукції рослинництва дорівнював 121%, тваринництва – 57%.

Проте на сьогодні сільське господарство вважається однією з найризикованіших сфер підприємницької діяльності, що є одним з базових бар'єрів зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Це зумовлюється тим, що доходи сільськогосподарських товаровиробників на 70% залежать від природно-кліматичних умов і непередбачуваних подій. Відповідно, спрямовуючи бюджетні кошти на розвиток виробництва сільськогосподарської продукції, результати якого залежать від погодних умов, держава зацікавлена в убезпеченні таких витрат та забезпеченні їх ефективності для збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення продуктивності в сільському господарстві, а також гарантованості національної продовольчої безпеки. Це, зокрема, задекларовано Стратегією розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 року № 806-р, крізь яку «червоною ниткою» в якості фінансово-кредитного механізму реалізації проходить ДПП, зокрема в сфері агросстрахування.

У несприятливій 2003 та 2007 роки (зимові заморозки), 2007 рік (масштабна посуха) та 2008 рік (масштабна повінь) для стабілізації ситуації у аграрному секторі держава була змушена регулярно вдаватися до заходів фінансової допомоги потерпілим сільгоспвиробникам, ініціюючи внесення відповідних змін до бюджету посеред року та витрачаючи значні кошти з державного бюджету, зокрема з резервного фонду, а також із місцевих бюджетів. Такі видатки надають можливість сільгосп підприємствам з найменшими втратами пережити несприятливі періоди, однак вони апріорі не стимулюють створення доданої вартості, що суперечить самій меті державної підтримки. При цьому виплати із бюджетів у разі катастрофічних подій не перевищували 20% зазначених суб'єктами господарювання втрат. Настання у певні роки несприятливих погодних умов вимагає від аграріїв пошуку економічних компенсаторів власних втрат – за рахунок або перерозподілу власних ресурсів, або, як це часто робиться, шляхом підвищення цін на сільськогосподарську продукцію, що негативно відбивається на загальних інфляційних очікуваннях.

Обумовлені погодними факторами, обсяги виробництва сільськогосподарської продукції як за роками, так і за регіонами України мають нестабільний характер. І це є загальносвітовою практикою – яскравий приклад наведено на рис. 1. Саме тому важливою складовою системи регулювання складних економічних процесів у сільському

господарстві є забезпечення виробництва сільськогосподарської продукції, головним інструментарієм якого є страхування із квінтесенційною підтримкою механізмом ДПП, наведеним на **рис. 2**.

ДПП відповідно до однойменного Закону України визначається як «співробітництво між державою України, Автономної Республіки Крим, територіальними громадами в особі відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами» [9].

На ринку агрострахування виходячи з ознак, визначених у законі [9], ДПП уособлюється в реалізації програми здешевлення вартості страхування пріоритетних видів сільськогосподарської продукції із подальшою передачею приватному партнеру частини ризиків сільськогосподарського товаровиробника. Розуміючи важливість розвитку страхування сільськогосподарської продукції на засадах ДПП, в Україні було реалізовано ряд важливих заходів: запроваджене у 2005-2008 роках державна програма здешевлення вартості страхування сільськогосподарської продукції сприяла збільшенню кількості договорів страхування в аграрному секторі. Співвідношення застрахованої площі до загальної збільшилося із 2% у 2005 році до 8% у 2007. Укладання договорів страхування також покращило доступ сільгоспвиробників до кредитних ресурсів. Водночас виділені грошові ресурси через забюрократизовані й витратні процедури процесу адміністрування та розподілу видатків з державного бюджету для здешевлення вартості страхування сільськогосподарської продукції за фактично сплаченими страховими платежами у 2005-2008 роках часто не досягали сільгоспвиробників, які до цього повинні були ще й одразу сплачувати всю суму страхового платежу страховикам, відволікаючи необхідні на виробництво кошти, а не дочекавшись компенсації, вимушені були включати витрати на страхування у вартість сільськогосподарської продукції – тому ми відносимо даний період до становлення механізму ДПП на ринку агрострахування. Починаючи з 2009 року, реалізації державної програми здешевлення для сільгоспвиробників вартості страхування сільськогосподарської продукції взагалі не було передбачено – це був період часткової атрофії механізму ДПП на ринку агрострахування.

У липні 2012 року в Україні був прийнятий Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», який, незважаючи на відсутність державної фінансової підтримки здешевлення вартості страхування сільськогосподарської продукції у 2012-2013 роках, все ж таки стимулював зміни у страхуванні сільськогосподарської продукції та кардинально трансформував механізм ДПП у даній сфері (див. **рис. 2**).

Ліцензії на здійснення страхування ризиків у сільському господарстві отримали 17 страховиків. Одним із факторів структурування ринку стало створення Аграрного страхового пулу (далі – Пул), що започаткувало взаємодію учасників системи страхування сільськогосподарської продукції. Водночас недосконалість законодавства обумовила те, що членами Пулу є лише 4 страховики із 24, які одержали відповідну ліцензію, і, як наслідок, у 2013 році сума зібраних страхових платежів за 1722 договорами страхування становила 135 млн. грн., а застрахована площа становила 869 тис. га. [7]. У порівнянні із 2007 роком у період становлення механізму

ДПП, коли реалізовувалася державна програма здешевлення вартості страхування сільськогосподарської продукції, зазначені показники дорівнювали відповідно за кількістю договорів – 39%, а за застрахованою площею – 37% [8; 12].

Незважаючи на позитивну динаміку, сучасний стан національного агрострахового ринку не відповідає своєму основному завданню – управляти ризиками в аграрному секторі для забезпечення стабільності сільськогосподарського виробництва та сталого розвитку аграрного сектору на засадах інноваційної економіки. У сільському господарстві страхується близько 3% ризиків, тоді як у більшості розвинутих країн цей показник досягає 90% [5; 7]. В Україні страхується менше 5% посівних площ, тоді як у Канаді, США, Європі цей показник перевищує 60%. У Австрії рівень охоплення страхуванням сільськогосподарської продукції становить 78%, на Кіпрі – 100%, у Німеччині – 43%, в Чеській Республіці – 35%, в Іспанії – 26% тощо [6]. На відміну від України, такі країни, як Індія, Китай і більшість країн Європи, Північної Америки, нарощують підтримку управління ризиками у відповідь на зміни клімату й збільшення мінливості сільськогосподарського виробництва. Оскільки страхування сільськогосподарської продукції та майна спрямоване на забезпечення додаткового контролю за виконанням сільгоспвиробниками технічних умов, регламентів, методик вирощування та культивування сільськогосподарської продукції, то воно сприяє забезпеченню захисту як інтересів держави, так і сільгоспвиробників.

Питанням становлення та розвитку ринку страхування, зокрема страхуванню аграрних ризиків, присвятили свої наукові праці відомі українські та російські вчені-економісти, серед яких необхідно виділити [1-4; 10-12], при цьому механізм ДПП на ринку агрострахування залишився малодослідженим з боку українських вчених-економістів. Так, за даними пошукової системи наукового

Рис. 2. Трансформаційні зміни в механізмі ДПП страхування аграрних ризиків

Умовні позначення та скорочення: ВРУ – Верховна Рада України; КМУ – Кабінет Міністрів України; НКРРФП – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; ЗУ – Закон України; с/г – сільськогосподарський; УАСП – Український аграрний страховий пул; СК – страхова компанія; ПРАТІ – приватні акціонерні товариства; ТДВ – товариство з додатковою відповідальністю; жж – видалений елемент в результаті прийняття Закону України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» (далі – Закон) та жжж – елемент, що з'явився в механізмі ДПП в результаті прийняття Закону.

Джерело: розроблено авторами.

профілю «GoogleScholar» (далі – Система) за словосполученнями «Державно-приватне партнерство в страхуванні аграрних ризиків» та «Державно-приватне партнерство на ринку агрострахування» системою згенеровано перелік лише з кількох десятків повнотекстових журнальних версій статей, технічних звітів, препринтів, дисертацій, книг та інших документів, у тому числі веб-сторінок, які вважаються системою «науковими», та й ті лише фрагментарно вивчають механізм ДПП у агрострахуванні. Тому конче необхідно визначити правильність напрямів організаційних кроків, здійснених з боку держави в контексті кращої світової практики функціонування механізму ДПП на ринку агрострахування.

Синтезування досвіду країн з результативними механізмами страхування агроризиків має принципове значення і повинно допомогти вибудувати ефективну та водночас продуктивну державну політику в даній галузі. Так, в Японії та США стан продовольчого забезпечення відкрито визнається найважливішим показником національної безпеки, і продовольча безпека нації усвідомлюється урядами цих країн як найважливіша умова суверенітету держави, квінтесенція внутрішньої політики, як серйозний індикатор її незалежності в міжнародних відносинах. Завдяки зазначеній політиці, за даними [6], рівень продовольчої самозабезпеченості в США та Франції становить понад 100%, у Німеччині – 93%, в Італії – 78% і навіть відносно бідна на родючі ґрунти Японія забезпечує себе продовольством майже на 50%.

Державна підтримка аграрного сектору в розвинених країнах спрямована не тільки на збільшення обсягів сільськогосподарського товаровиробництва, а й на забезпечення його стабільності, високої якості продукції, нівелювання негативних природно-екологічних та соціально-економічних наслідків, зокрема в депресивних сільськогосподарських територіях. Одним із елементів фінансово-кредитного механізму аграрного сектору, що підтримує економічну продуктивність сільгосптоваровиробника і захищає його від негативних наслідків непередбачених і випадкових кліматичних, природних та інших несприятливих подій, є страхування, в якому ДПП, засноване на державних програмах страхування, зокрема фінансовій підтримці державного страхування, отримало всебічний розвиток. Найбільш розвинуте ДПП зі страхування сільськогосподарських ризиків у країнах Північної Америки та Західної Європи.

Так, у США розроблена і реалізована Федеральна програма страхування врожаю сільськогосподарських культур, яка забезпечує захист від найбільш небезпечних ризиків для зниження економічних втрат сільськогосподарських товаровиробників. Ще в 1938 році у США був прийнятий Акт про регулювання сільського господарства для забезпечення економічної стабільності аграрного сектору через надійну систему страхування. У структурі Міністерства сільського господарства були утворені і нині діють урядова Федеральна Корпорація зі страхування врожаїв і Агенція з управління сільськогосподарськими ризиками.

Основними страховими програмами для сільськогосподарського товаровиробництва в США є:

- програма страхування виробництва (виращування) сільськогосподарської продукції (MPCI);
- програма страхування на випадок зниження врожайності в певному окрузі (GRP);
- програма страхування доходів;
- програма захисту від катастрофічних ризиків.

У свою чергу програма MPCI спрямована на страхування сільськогосподарських культур від численних ризиків та за потреби компенсує повний комплекс логістико-польових витрат на їх відновлення. Її можна охарактеризувати як всеосяжну: вона поширюється на 76 сільськогосподарських культур, а при її придбанні сільськогосподарському товаровиробникові надаються субсидовані державні гарантії. Страхування виробництва (виращування) сільськогосподарської продукції включає захист від збитків, викликаних несприятливими кліматично-погодними умовами, шкідниками та захворюваннями рослин, низькою якістю вирощеної продукції тощо.

Програма GRP також включає значний перелік страхових ризиків, проте є спрощеною і заснованою на припущенні, що при зниженні врожайності сільськогосподарських культур у певному регіоні більшість його господарств будуть мати відносно низькі обсяги валового їх збору. Інформацією, необхідною для отримання страхового захисту сільгосптоваровиробника, є дані про посівні площі. Сільгосптоваровиробник обирає один із п'яти рівнів страхового покриття – 90,85, 80,75 або 70% від середньостатистичних показників очікуваного врожаю у регіоні. Страховим випадком за таким страхуванням є низька врожайність в цілому у регіоні, тому страхувальник не надає страховику інформацію про здобутий врожай і докази недоотриманих прибутків чи понесених збитків. Страхування за такою програмою має мінімальні витрати, зокрема транзитивні, меншу вартість та ґрунтується на методології індексного страхування.

Програма страхування доходів захищає фермера як при зменшенні валового збору сільськогосподарських культур, так і при зниженні гуртових цін на них. Страхуються маржинальні доходи за всією сукупністю сільськогосподарської продукції агровиробника. Страхова премія розраховується перемноженням узгодженого розміру валового доходу, обраного агровиробником рівня страхового покриття (80,75, 65%) і тарифно-відсоткової ставки. Недоотриманий прибуток (збиток) фермеру відшкодовується, якщо фактично отриманий маржинальний прибуток виявляється нижчим від економічно обґрунтованого рівня, так званої економічної точки перетину – страхове відшкодування здійснюється з урахуванням обумовленого рівня страхового покриття.

Програма захисту від катастрофічних ризиків відшкодовує втрати врожаю, які перевищують 50% очікуваного валового збору за ціною, що становить 55% від фактичної (планової) ринкової вартості відповідної сільськогосподарської культури. Витрати на страхування від катастрофічних ризиків фінансуються з федерального бюджету. Щоб взяти участь у цій програмі, фермери повинні сплатити до початку посівної компанії 100 доларів США адміністративного збору за кожен вид сільськогосподарської культури в кожному штаті, де планує працювати агропідприємство. При цьому фінансово нестійкі агрогосподарства можуть бути звільнені і від цієї плати.

У цілому ДПП щодо страхування сільськогосподарських ризиків у США характеризується значною державною фінансовою підтримкою, багатоміліардними страховими програмами, якісним правовим підґрунтям і належним контролем, що забезпечує високий рівень страхового захисту американських фермерів.

Головний вектор державно-партнерської страхової системи Канади спрямований на забезпечення прибутковості аграрного сектора, і це є предметом загальнонаціональної уваги. У країні законодавчо визначено декілька програм, які орієнтовані на всі галузі сільськогосподарського товаровиробництва. При цьому страхові фонди кожної програми формуються за рахунок партнерських внесків сільськогосподарських товаровиробників, федерального і провінційних урядів. Всі програми страхування сільськогосподарських ризиків доповнені страхуванням майна сільськогосподарських підприємств, здоров'я і життя їх трудового ресурсу, що також відрізняє канадську систему аграрного страхування і є найважливішим економічним методом державної підтримки сільськогосподарської галузі.

Канадська система сільськогосподарського страхування включає такі програми:

- страхування сільськогосподарських культур на випадок повної або часткової загибелі (втрати) врожаю (CIP);
- єдина програма страхування врожаю сільськогосподарських культур та іншої супутньої продукції на випадок повної або часткової втрати врожаю або зниження рівня доходів у зв'язку з падінням гуртових цін на ринку (GRIP);
- страхування виробленої (вирощеної) сільськогосподарської продукції, призначеної для реалізації на ринку (RIP);
- національна тристороння стабілізаційна програма (NTSP);
- страхування масових характеристик чистого доходу (NISA).

Програма СІР – це комбіноване страхування, яке синергетично створює симбіоз страхування рівня врожайності сільськогосподарських культур та дії ринкових чинників. Страховий фонд формується в розмірі 5-7% від 75-80% середньої вартості врожаю за останні 15 років. Страхові внески сільгоспвиробника становлять 50%, федеральні субсидії – 25%, субсидії провінційних урядів – 25%. Ця програма є найбільш масовою, нею, за даними [11], охоплено до 80% фермерів Канади.

Програми GRIP і RIP є близькими: за програмою GRIP страхується валовий дохід, отриманий як добуток маси врожаю та ринкової вартості сільськогосподарських культур, а за програмою RIP страхується дохід від реалізованої на ринку продукції. Страхові фонди зазначених програм формуються на 46,66% із федеральних коштів і на 25% із коштів провінційних міністерств сільського господарства. Важливо зазначити, що фермери не беруть участі у формуванні страхового фонду, їх частка акумулюється з виплачуваних ними страхових відшкодувань при виникненні страхового випадку. Таким чином, програми GRIP і RIP максимально фінансуються з державних ресурсів (понад 70%) і фінансово є найбільш привабливими для сільгоспвиробника.

Слід також сказати, що ДПП проявляється і в тому, що за обома програмами гарантується закупівельна ціна на певний вид продукції, в тому числі на продукцію, вироблену за узгодженими технологіями, наприклад, без застосування хімічних добрив, отрутохімкатів, різного роду гербіцидів тощо. Даний аспект ДПП з виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції видається важливим і його необхідно використовувати при реформатуванні української системи державного регулювання страхування сільськогосподарських ризиків, у тому числі й тому, що Україна володіє значними природними ресурсами виробництва цієї продукції, а попит у світі на екологічно чисту сільськогосподарську продукцію невпинно зростає.

Канадська програма NTSP призначена для страхування сільськогосподарських ризиків у тваринництві та посівах технічних культур (буряків і бобових), в основу її покладено дохідний підхід. Програма фінансується рівними внесками федерального і провінційного урядів та сільськогосподарського виробника, а розмір страхового фонду визначається як середній дохід від виробництва і реалізації продукції за останні 5 років.

Цікавою є форма ДПП страхування сільськогосподарських ризиків, заснована на самострахуванні, в якому беруть участь фермери, банки і держава. Відповідне страхування рівня чистого доходу передбачає застосування банківського інструменту – відкриття спеціального іменного накопичувального безстрокового рахунку, що складається з двох субрахунків. Перший субрахунок – це субрахунок фермера, на який він вносить 2% суми доходу від реалізації продукції (різниця між ринковою вартістю продукції та вартістю придбаних ресурсів). Другий субрахунок фермера формується за рахунок коштів федерального (1%) і провінційного урядів (1%) від розрахункової величини доходу фермера. Іменний рахунок – накопичувальний – може бути відкритий в будь-якому банку. Відсоток за іменним вкладом на три процентних пункти вищий, ніж у державному банку, що також стимулює відповідне страхування. Іменний вклад щорічно поповнюється фермером і урядами в тих же частках від розрахункового доходу.

При зниженні прибутковості за звітний період фермер отримує страховку в розмірі, що доповнює масу чистого доходу до середньої прибутковості за останні п'ять років. При цьому сума вирівнювання і відсотки за накопичувальним вкладом не обкладаються податком. Крім того, сплатку суми вирівнювання (доплати) здійснюється з рахунку урядового субрахунку до повного вичерпання накопичень на ньому. Важливою фінансовою умовою участі фермера в даній програмі – страхування рівня чистого доходу – є внесення первинного внеску в сумі 10 тис. доларів США. Це суттєвий компонент ДПП страхування сільськогосподарських ризиків. Коли фермер припиняє сільськогосподарську діяльність, то всі накопичення за обома субрахунками оголошуються власністю фермера, і він може їх зняти. При цьому податок на прибуток поширюється лише на накопичення

по другому субрахунку, тобто субрахунку, сформованому урядом. Для Канади ця програма є найбільш привабливою і масовою, адже в ній бере участь близько 80% фермерів. Страхування рівня чистого доходу є формою самострахування з фінансовою підтримкою держави, яка має перспективи розвитку і в Україні. У ній задіяний цілий ряд компонентів ДПП, включаючи особисту фінансову участь сільського товаровиробника, державне субсидування різних рівнів, депозит і підвищений відсоток по ньому, пільгове оподаткування.

ДПП страхування ризиків господарської діяльності фермерів Канади стимулює розвиток фермерських господарств, застосування екологічних технологій сільськогосподарського виробництва, підвищення якості продукції та може бути реалізоване на українському ринку сільськогосподарського страхування.

Західноєвропейське ДПП в сільськогосподарському страхуванні також орієнтоване на забезпечення стабільного доходу сільського товаровиробника і реалізується з державною фінансовою підтримкою. Участь країн ЄС у програмах сільськогосподарського страхування регламентується Угодою щодо сільського господарства. Держави відшкодовують збитки сільських товаровиробників на таких принципах:

□ право на виплати визначається втратами, які перевищують 30% від середнього валового доходу сільськогосподарського виробника за останні три роки;

□ середнього валового доходу за три роки, розрахованого на основі попереднього п'ятирічного агроциклу, з якого виключаються найменший і найбільший показники;

□ сума виплат компенсує до 70% втрат сільськогосподарського виробника в доході за рік, в якому він має право на отримання такої допомоги;

□ сума виплат залежить тільки від доходу і не перебуває в залежності від виду чи обсягу виробленої продукції, а також від внутрішніх і світових цін на неї;

□ загальний розмір виплат становить менше 100% загальних втрат, коли страхувальник отримує виплати на основі страхової програми, а також за програмою допомоги при виникненні катастрофічних ризиків.

ДПП сільськогосподарського страхування в розвинених країнах сформувалося і відрізняється високою ефективністю на відміну від України. Практика сільськогосподарського страхування в Україні зводиться до страхування посівів, зокрема до страхування врожаю з фінансовою підтримкою держави. Сучасна зарубіжна практика сільськогосподарського страхування зорієнтована на страхування доходів сільських товаровиробників. Справа в тому, що фінансовий результат сільського підприємства обумовлений багатьма факторами, в тому числі ринковими. Тому страхове гарантування підприємницького доходу сільського товаровиробника є більш потужним економічним механізмом розвитку сільськогосподарського виробництва, ніж страхування лише природних ризиків, які забезпечують успіх сільського товаровиробника. І в українській дійсності високі врожаї сільських товаровиробників ще не гарантують отримання позитивного фінансового результату. Однак застосування дохідного підходу вимагає загального високого техніко-технологічного рівня сільськогосподарського виробництва, тому його використання в Україні на сьогодні обмежене, але це питання часу.

ДПП страхування сільськогосподарських ризиків в Іспанії є ланкою державного планування: щорічно складається державний план сільськогосподарського страхування, що містить, зокрема, список сільськогосподарських культур, тварин і риб, які приймаються для страхування (їх налічується 45 видів, і число їх з кожним роком зростає). Планом встановлюються ризики, від яких страхується кожен із зазначених об'єктів страхування, наприклад, яблука від граду, заморозків, злив; тютюн – від граду тощо. Зернові культури страхуються комплексно від усіх страхових ризиків.

Важливий розділ державного плану – бюджетне фінансування страхування, який складається з двох аспектів: агропромислового та фінансово-страхового. Агропромисловий аспект визначає умови страхування з метою підвищення ефективності

сільськогосподарського виробництва. Планом намічається комплекс сільгоспробіт: вказуються параметри обробки ґрунту, види застосовуваних добрив, вдосконалення технологій та інші заходи. Ці рекомендації враховуються страховиками та страхувальниками при укладенні договору. Також у плані встановлюються терміни укладання договорів, тобто періоди, коли може бути застрахована та чи інша культура. Наприклад, для винограду визначено термін початку страхування – період розпускання бруньок, для зернових культур – час посіву, для інших культур – цвітіння. У договорі щодо кожної культури встановлюється кінець гарантійного терміну договору страхування.

У плані вказується обсяг врожаю, що страхується, за який береться середній фактичний урожай за кілька попередніх років. Якщо товаровиробник планує більш високий урожай, то при укладенні договору він має обґрунтувати його підвищення.

Фінансово-страховий аспект державного плану страхування полягає також у встановленні ціни на сільськогосподарську продукцію. Як і щодо врожаю, вона визначається як середня фактична ціна за кілька років.

Сільськогосподарські культури розрізняються за обсягом покриття збитків, але верхній рівень покриття будь-якої з культур не може перевищувати 80% розміру збитків. Збитки, які не досягли 10% вартості застрахованого врожаю, не відшкодовуються. У господарстві мають бути застраховані всі ділянки однієї культури, але не обов'язково мають страхуватися всі культури.

Сільгосптоваровиробники і муніципальні службовці беруть участь у вдосконаленні страхування та перегляді страхових тарифів. Тарифи від граду та пожежі становлять приблизно 2% страхової суми. Фермери-страхувальники у своїх заявах про страхування посівів вказують номери полів всіх ділянок даної культури з очікуваними обсягами врожаю. Коли настає страховий випадок, то місце події розглядається спеціально підготовленими експертами, які працюють за контрактами зі страховиками, оцінюючи події на підставі урядових постанов та актів. Експерти перевіряють виконання нормативних актів, зазначених у договорі. Страхове відшкодування за недобір урожаю виплачується Міністерством сільського господарства Іспанії (МСХ). Закон про сільгоспстрахування визначає розмір державних субвенцій товаровиробникам як мінімум у 20% вартості страхування державних субсидій.

Міністерство сільського господарства Іспанії, за даними [6; 12], виділяє на цілі страхування щорічно 130 млн. дол. США. Крім МСХ субсидії на страхування врожаю виділяє також і муніципальна влада. Між МСХ та страховими компаніями укладаються спеціальні угоди з питання внесення грошових коштів на страхування.

Іспанським товаровиробникам, які займаються виключно сільськогосподарським виробництвом, держава сплачує страхові платежі на 15% більше, ніж іншим підприємствам, що представляють не сільськогосподарські види економічної діяльності. Фермерам, які займаються вирощуванням фруктів, винограду, зернових, держава субсидує сплату страхових платежів у розмірі 50% від їх загальної суми; тютюну, кукурудзи, соняшника – 40%; решти сільськогосподарських культур – 25% від необхідної суми страхових платежів.

Значні державні субсидії на страхування надає і Франція. Тут «... створено Національний гарантійний фонд для компенсації збитків від великих сільськогосподарських лих, кошти фонду формуються на 50% за рахунок бюджету та на 50% за рахунок страхових внесків фермерів. Розмір компенсації страхових платежів фермерам встановлюють Мінсільгосп і Мінфін Французької Республіки» [11, с. 85-86].

Також у світі є багато прикладів, коли агрострахування без участі держави покриває понад 60% ринку агровиробництва. Аргентина і Нова Зеландія – яскраві типи прикладів таких країн із класичним механізмом: на початковому етапі держава надає активну підтримку, з роками знижуючи рівень субсидій, поступово виходячи з цього процесу, а ринок продовжує розвиватися самостійно (за окремими програмами все ж продовжують надаватися субсидії, але лише для вирощування стратегічно важливих культур або для певних типів виробництва).

Розглянутий вище досвід розвинених країн зі страхування сільськогосподарського виробництва свідчить про ефективне функціонування цих фінансових інструментів при належному регулюванні та контролі з боку держави. Проста імплементація такого досвіду у вітчизняну практику неможлива, оскільки кожна країна має об'єктивні особливості та власний унікальний рівень розвитку сільськогосподарського виробництва, які слугують індикативною базою для визначення методологічних принципів страхування сільськогосподарських ризиків, зокрема на засадах ДПП. Однак ідея спільної державно-приватної участі у функціонуванні національної аграрної галузі не тільки задекларована Концепцією розвитку ДПП в Україні на 2013-2018 роки, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 року № 739-р, а й довела свою практичну ефективність, а тому подальше її дослідження в сегменті агрострахування видається доцільним, зокрема на тлі підготовки Концепції розвитку системи страхування сільськогосподарської продукції в Україні і заслуговує на увагу відповідного кола дослідників, особливо проєвропейської формації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В.Д. Страхова справа: монографія / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич; рец. А.П. Румянцева. – 6-е вид., стер. – К.: Знання, 2008. – 351 с.
2. Гудзь О.Є. До концепції розбудови системи агрострахування в Україні / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 35–39.
3. Мних М.В. Розвиток теорії страхування у сучасних умовах / М.В. Мних // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 20–21.
4. Мних М.В. Страхування в Україні в умовах глобальної економічної кризи / М.В. Мних // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 4. – С. 33–35.
5. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Офіційний веб-сайт Продовольчої і сільськогосподарської Організації Об'єднаних націй [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org>.
7. Офіційний веб-сайт Українського аграрного страхового пулу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaip.com.ua>.
8. Офіційний веб-сайт Української аграрної конфедерації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroconf.org>.
9. Про державно-приватне партнерство. Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
10. Шолойко А.С. Принципи обов'язкового страхування в умовах ринкової економіки / А.С. Шолойко // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 74–76.
11. Щербаків В.В. Партнерство государства и бизнеса в страховании сельскохозяйственных рисков: вызовы нового времени и перспективы развития. Монография. – М.: Дашков и К, 2011. – 225 с.
12. Якубович В.А. Використання міжнародного досвіду в процесі розбудови системи аграрного страхування в Україні: досвід Іспанії / В.А. Якубович // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 139–143.

REFERENCES

1. Bazylevych V.D., Bazylevych K.S. Strakhova sprava: monografiya [Insurance business: monograph]. Kyiv, Znannya, 2008, vol. 6, 351 p. [in Ukrainian].
2. Hudz' O.Ye. Do kontseptsiiy rozbudovy systemy ahrostrakhuvannya v Ukraini [The concept of establishment a system of agricultural insurance in Ukraine]. Ekonomika APK, 2006, no. 11, pp. 35–39 [in Ukrainian].
3. Mnykh M.V. Rozvytok teoriiy strakhuvannya u suchasnykh umovakh / M.V. Mnykh [The development of the theory of insurance under current conditions]. Ekonomika ta derzhava, 2009, no. 2, pp. 20–21 [in Ukrainian].
4. Mnykh M.V. Strakhuvannya v Ukraini v umovakh hlobal'noy ekonomichnoy kryzy [Insurance in Ukraine under the global economic crisis]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid, 2009, no. 4, pp. 33–35 [in Ukrainian].
5. Ofitsiynyy veb-sayt Derzhavnoy sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Ofitsiynyy veb-sayt Prodovol'choy i sil's'kohospodars'koy Orhanizatsiyi Ob'ednanykh natsiy [The official website of the Food and Agriculture Organization of the United Nations]. Available at: <http://www.fao.org> [in English].
7. Ofitsiynyy veb-sayt Ukrayins'koho ahrarnoho strakhovoho pulu [The official website of Ukrainian Agricultural Insurance Pool]. Available at: <http://uaip.com.ua> [in Ukrainian].
8. Ofitsiynyy veb-sayt Ukrayins'koy ahrarnoyi konfederatsiyi [The official website of Ukrainian Agrarian Confederation]. Available at: <http://agroconf.org> [in Ukrainian].
9. Pro derzhavno-privatne partnerstvo. Zakon Ukrainy vid 01.07.2010 № 2404-VI [On public-private partnership. Law of Ukraine of 01.07.2010 № 2404-VI]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> [in Ukrainian].
10. Sholoyko A.S. Prynysy obov'yazkovoho strakhuvannya v umovakh rynkovoy ekonomiky [Principles of compulsory insurance in a market economy]. Ekonomika APK, 2009, no. 10, pp. 74–76 [in Ukrainian].
11. Shcherbakov V.V. Partnerstvo gosudarstva i biznesa v strakhovanii sel'skokhozyaystvennykh risikov: vyzovy novogo vremeni i perspektivy razvitiya. Monografiya [Partnership between the state and business in the insurance of agricultural risks: challenges of the new time and prospects]. Moscow, Dashkov i K, 2011, 225 p. [in Russian].
12. Yakubovich V.A. Vykorystannya mizhnarodnoho dosvidu v protsesi rozbudovy systemy ahrarnoho strakhuvannya v Ukraini: dosvid Ispanii [The use of international experience in the development of agricultural insurance system in Ukraine: the Spanish experience]. Ekonomika APK, 2007, no. 6, pp. 139–143 [in Ukrainian].